

Др Мирослав Радивојевић

виши научни сарадник

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

miroslav.radivojevic@f.bg.ac.rs

mirrad88@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2218-7254

ДНЕВНИЦИ ГЕНЕРАЛА ПАВКОВИЋА ДО ПОЧЕТКА НАТО БОМБАРДОВАЊА КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР*

Апстракт: У раду се анализирају дневници генерала Небојше Павковића из 1998. и 1999. године. Посматрају се два различита издања књига (из 2017. и 2018. године), настала на основу личних белешки тадашњег команданта Приштинског корпуса и Треће армије Војске Југославије, укупно пет томова (један за 1998. и четири за наредну годину, од којих се на период до 24. марта односи први). Задатак аутора је да изврши процену о томе колико су дневнички Павковићеви записи до почетка НАТО бомбардовања корисни за историјску науку, одреди употребну вредност и тематску применљивост. Разматра се са којим изворима су дневници компаративно упоредиви, као и где се о догађајима које је генерал забележио може наћи додатни материјал.

Кључне речи: Косово и Метохија, Војска Југославије, Трећа армија, Приштински корпус, 1998, 1999, Ослободилачка војска Косова (ОВК), Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Верификациона мисија, мемоари.

Небојша Павковић је рођен у Сењском Руднику код Деспотовца, али је биографија будућег генерала значајно повезана са Алексинцем. Када је имао четири године, његова породица се преселила у тај град, у коме је Павковић провео детињство и део младости. Пре одласка на Војну академију Копнене војске у Београду, од 1961. до 1966. похађао је Учи-

* Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-33/2026-03/200163).

тељску школу у Алексинцу. Павковић је ту одржао своју прву уметничку изложбу будући да се бавио сликарством; истицао се у више спортова, а научио је и да свира виолину и гитару. Постоји сумња да је Алексинац за време НАТО бомбардовања 1999. међу првима претрпео значајне цивилне жртве и материјална разарања управо због порекла тадашњег команданта Треће армије Војске Југославије, коме је и блиска родбина живела у граду.¹

* * *

Историјски извори за период савремене историје српског народа оскудевају. Појава и ширење технологије, посебно телефона, омогућила је да се разговори, размена мишљења и издавање наредби/инструкција на даљину у бројним случајевима врше без остављања писаних трагова. Шира примена рачунара и штампача, с друге стране, омогућава фалсификовање докумената. Поред наведеног, мора се узети у обзир да средства масовне комуникације, са (не)скривеним пропагандним задацима, често стварају искривљену слику догађаја. Све то будућим генерацијама научника отежава долазак до историјске истине. Дневничке забелешке и сећања истакнутих појединаца, директних учесника догађаја, због тога постају све значајнији. Наравно, извори мемоарског типа поседују одређене мане – под утицајем су субјективности и писани су са жељом аутора да повећа или умањи своју улогу, некога оцрни или себе оправда у појединим ситуацијама.

Циљ чланка јесте да утврди веродостојност, значај, сазнајну и употребну вредност за историографију дневничких забелешки генерала Небојше Павковића, за период до почетка НАТО бомбардовања. Ради бољег постизања постављених задатака, у чланку ће се применити груписање доприноса у тематске целине, те ће се образложити њихова важност

1 Н. Павковић, *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „Милосрдног анђела“*. Ратни дневник команданта Треће армије Војске Југославије. Март 1999, Београд, 2018, 207; М. Радивојевић, *НАТО бомбардовање Алексинца – рушење и обнова*, Зборник радова са научног скупа одржаног 3. септембра 2021. у Алексинцу. Алексинац и Поморавље у прошлости, ур. С. Рајић, Алексинац, 2021, 340; <https://alpress.rs/pavkovic-evi-skolski-dani-u-aleksincu-pavko-zarapcen-po-dobroti-ali-nepravdu-nije-trpeo/>; <https://www.novosti.rs/c/vesti/politika/1327981/nato-napravio-jedan-katastrofalni-promasaj-nebojsa-pavkovic-posle-mnogo-godina-progovorio-strasnom-zlocinu-agresora>; <https://www.politika.rs/scc/clanak/700571/vesti-dana-junacki-je-izdrzao-kaznu>; GENERAL PAVKOVIĆ : „НАТО” JE ZNAO DA SAM IZ ALEKSINCA, <https://www.youtube.com/watch?v=haO3J1OJsbe> (приступљено: 19. јануара 2026).

за истраживање политичке и војне историје, повезане са догађајима на Косову и Метохији 1998. године. Због комплексности, записи из 1999. сагледавају се у хронолошкој равни, по месецима. На овом месту треба поменути да се не ради о обичним забелешкама. Већ на први поглед види се да је аутор у одређеном смислу „препричао” свој изворни дневник. Поједини закључци дати су из аспекта накнадног посматрања догађаја. Самим тим, записи Небојше Павковића представљају мешовит дневничко-мемоарски тип извора.

Постоји више издања књига Небојше Павковића. Издавач Info medija press је 2015. и 2017. године публикувао *Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године* у једном, а 2017. књигу *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „Милосрдног анђела”* у два тома. Медија центар „Одбрана” поновила је, уз одређене измене и допуне, другу књигу 2018. у четири дела, а треће издање *Мириша барута и смрти* објавила наредне године. Једна од главних разлика између два издавача јесте писмо. Док је Info medija press штампао латиницом, Медија центар „Одбрана” објавила је дневнике Павковића ћирилицом. Поред тога, код потоњих је приметан значајан лекторски допринос, те бољи квалитет папира и илустрација. Додатан квалитет им дају фотографије, како генерала Павковића, тако и опреме, јединица и војника Треће армије. Како би се обичан читалац лакше снашао у тексту, Медија центар „Одбрана” определила се на много мање скраћеница војних појмова у односу на Info medija press. Главни фокус је такође, на датумима дневничких записа, а не на тематским целинама. Разлика постоји и у приложеним документима. Док су они у првом издању у склопу илустрација уз текст, Медија центар „Одбрана” определила се да их уврсти као прилоге, на крају четвртог тома. У раду се анализирају дневничке забелешке из 1998. и први том дневника из наредне године, формално за март, који у ствари почиње од 1. јануара. Ради бољег упоређивања, аутор је за писање чланка користио два различита издања.

* * *

Прва књига објављених дневника *Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године*,² симболично, хронолошки и догађајно

2 N. Pavković, *Miris baruta i smrti na Kosovu i Metohiji 1998. godine. Najvažniji događaji iz dnevnika komandanta Prištinskog korpusa general-potpukovnika Nebojše Pavkovića*, Beograd, 2017.

почиње доласком Павковића на место начелника Одељења за оперативне послове и обуку Приштинског корпуса Треће армије Војске Југославије у октобру 1994. године. То није била превише популарна позиција, али је она, у случају тадашњег пуковника, предодредила ток његове каријере, омогућила му је напредовање на основу заслуга у одбрани земље, те касније и долазак на сам врх хијерархије Војске Југославије – на позицију начелника Генералштаба.

Почетак дневника користан је за истраживаче Павковићевог порекла будући да аутор даје податке о старинама своје породице. Одмах потом прелази од општег историјског контекста ка ситуацијама у непосредној околини, за време његовог службовања. Из личног искуства, указује на мане и грешке цивилних и војних органа власти Југославије, са посебним акцентом на обезбеђење границе, те истиче да нису довољно озбиљно схватили стање на Косову и Метохији. Пресудни моменти за његову улогу кључног сведока догађаја били су унапређење у чин генерал-мајора током јуна 1996. године; постављење на место начелника штаба годину дана касније; те команданта Приштинског корпуса у јануару 1998. Долазак на позицију главне војне фигуре на простору Косова и Метохије, управо, мотивисао је Павковићеву одлуку да записи о важним догађајима и личностима у личном дневнику постану детаљнији.³ Новоименовани командант Приштинског корпуса готово је одмах забележио важне податке: од задатака и одговорности своје јединице, преко њеног формацијског састава у миру и рату, до појединости о потчињеним деловима војске.

Забелешке о сукобима и операцијама јединица Министарства унутрашњих послова (МУП) и Војске Југославије (ВЈ) против албанских терористичких група Ослободилачке војске Косова (ОВК) представљају важан изворни допринос *Мириша барута и смрти*. Бомбардовање Северноатлантског савеза (НАТО) 1999. и синхронизовани покушај копненог упада на Савезну Републику Југославију (СРЈ) засенили су дешавања из претходне године. Током 1998. на подручју Косова и Метохије, међутим, МУП и ВЈ сусрели су се са оружаном побуном и водили су сложен сукоб, из кога су изашли као победници. Павковић је готово свакодневно и врло детаљно у дневник уносио податке о локацијама, нападнутим јединицама, току борбе, а рањене и погинуле полицајце и војнике наводио поименце – као и киднаповане или убијене цивиле, те заробљене терористе. На

3 *Isto*, 32.

више места постоји и збирна статистика за одређене временске периоде. Врло је могуће да је приликом бележења користио оперативне дневнике Приштинског корпуса и извештаје потчињених јединица, што му је омогућило да дође до проверених и тачних информација. Поред евиденције о борбама, Павковић је и лично учествовао у бројним догађајима. После полицијске акције против клана Јашари, међу првима је посетио подручје између Доњег и Горњег Преказа. Утиске са лица места и разговоре са полицијским генералом Обрадом Стевановићем пренео је у дневник.⁴ Ту је и сусрет у Бањској који се догодио на позив шефа Државне безбедности Јовице Станишића, када је Павковић упознао његовог заменика Френкија Симатовића и команданта Јединице за специјалне операције (ЈСО) Милорада Улемека Легију.⁵

Више од две трећине књиге *Мирис барута и смрти* посвећене су догађајима од друге половине априла до краја септембра 1998. године. Ради се о периоду борбене активности Приштинског корпуса. Први напади ОВК на ВЈ, по Павковићевом сведочењу, изазвали су неверицу у највишим војним круговима.⁶ Од тада, сукоби и недозвољени покушаји преласка државне међе ређају се као на траци, а детаље о њима командант преноси у своје записе. Нарочито су важне за ток збивања биле одлуке о проширењу граничног појаса на пет километра и прва активна дејства војске у мају месецу. Из Приштине и са истуреног командног места у Ђаковици, где је често проводио време, писац се врло често упућивао и на лица места, за време спровођења акција. Између осталог, присуствовао је деблокирању карауле „Морина” (23. маја); сведочио сукобу код Радоњићког језера (7/8. јуна) и Белаћевца (24. и 28. јуна); операцијама Малишево (крајем јула), Глођане (9–10. августа), Клечка (25. августа), Крамовик (3–5. септембра), Ратиш (8. септембра). Међу првима је видео ужасне сцене терористичких злочина у Клечки и крај Радоњићког језера. Добре и корисне податке Павковић даје и за блокаде села Јуник и Јасић (јул–август); удар на терористичка упоришта у Смоници (2. августа), Липовици (23. и 24. августа), Бајгори (15. септембра) и планини Чичавици (22–23. септембра).⁷

4 *Isto*, 37–41.

5 *Isto*, 53–55, 184, 475, 591.

6 *Isto*, 50–51.

7 *Isto*, 90–93, 131–132, 179–180, 187–189, 259–279, 301–306, 330–338, 355–357, 372–388, 421–423, 431–435, 447–452.

Преостале операције у 1998. години, Космач и Језерце, како сазнајемо из Павковићевог дневника, представљале су трку са временом. Савет безбедности је 23. септембра донео Резолуцију 1199 о прекомерној употреби силе на Косову и Метохији. Постало је потребно потпуно паразити терористе док не почну међународни притисак и интервенције. Када су амбасадори земаља Контакт групе предали демарш Милошевићу 28. септембра, борбе су биле већ завршене, а циљ постигнут. Командант Приштинског корпуса се, након тога, бавио припремама за одбијање „све извеснијег” ваздушног напада НАТО-а, о чему се разговарало и на седници Врховног савета одбране 4. октобра. „Црне слутње” појачавале су изјаве „специјалних” изасланика и дипломата западних земаља. Милошевић је 13. октобра пристао на долазак Верификационе мисије ОЕБС-а и прихватио да НАТО из ваздуха надгледа спровођење мира, чиме је привремено одложена опасност од ваздушних удара.⁸

Из дневника дознајемо да су током 1998. војна и цивилна обавештајна служба имале поуздане податке о оперативним зонама, командантима, снагама и кретањима јединица ОВК.⁹ Постојала су и сазнања о финансирању терористичке организације, куповини и начину преноса оружја и муниције; било је познато да су се појавили муџахедини на Космету; знало се да су албанске куће палили припадници ОВК из пропагандних разлога; забележени су покушаји инсценирања избегличке кризе, од којих је најшири одјек је добило груписање становништва код Истинића током прве половине септембра... У спровођењу антидржавних активности против СРЈ, шиптарским сепаратистима је помагала Албанија и поједине западне земље. Није пропуштено да се спомене и анализира улога НАТО снага из суседства, посебно у шверцу оружја и шпијунирању за потребе терориста. Поред свега, ту је била и сарадња Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) са ОВК.¹⁰ Корисно је и сведочење о намери америчког дипломате Кристофера Хила да „спасе” терористичку „престоницу” Малишево и договори статус кво, што је предухитрила успешна и брза акција војске и полиције током последњих дана јула.¹¹ Павковић све наведене активности до танчина објашњава у тексту, чиме историчарима нуди доста корисних информација, и то из обавештајних

8 *Isto*, 462–479, 495–499.

9 *Isto*, 96–99.

10 *Isto*, 129–130, 133, 140, 150–158, 163–164, 192–193, 224–225, 363–370, 435–446.

11 *Isto*, 274–275.

извора који су тешко доступни и за раније периоде, а у временској дистанци мањој од тридесет година представљају право богатство.

Под велом државне тајне сигурно би дуго остали и поједини догађаји, попут погибије тројице и тешког рањавања двојице војних лица од импровизоване мине коју су поставили припадници ЈСО-а код ђаковичког села Смоница.¹² Вероватно постоји намера албанске стране да се прећути договор Павковића са становницима Батуше код Ђаковице о непримању терориста и повратку избеглица, тј. обезбеђивању безбедности од стране југословенских органа заузврат.¹³ Западу пак није пријатно обелодањивање сазнања о спречавању покушаја НАТО специјалаца да заузму напуштени репетитор Бело брдо код Качаника почетком марта 1999. године.¹⁴

Значајну сазнајну вредност имају Павковићеве забелешке са седница Високог савета одбране, потом команде Приштинског корпуса, са састанака међуресорних покрајинских, републичких и савезних штабова. Где су постојали, у књизи се дају фототипске копије записника. У случајевима када нису вођене посебне белешке, дневник је често једини извор о договорима, дискусијама и одлукама. Некада су на седницама учествовали и председник Србије Милан Милутиновић, црногорски представници Мило Ђукановић и Момир Булатовић, те шеф савезне државе Слободан Милошевић.¹⁵ Аутор је у дневник, као копију или у оквиру текста, унео наређења, извештаје и рапорте команданту Треће армије Душану Самарџићу, као и њихову преписку. У књизи наилазимо и на договоре, информације о стању на терену и заповести потчињенима. Павковић, поред наведеног, преноси ток посета високих политичких и војних представника Србије и СРЈ: о чему се разговарало, шта су званичници видели на терену и чули од војника, какве су утиске понели.

Корисно је и Павковићево изношење мишљења и процена различитих ситуација. У дневнику се, паралелно са током догађаја на терену, представља унутрашња и спољнополитичка ситуација СРЈ, изјаве страних државника, домаћих званичника и одлуке власти. Аутор сматра да је држава неадекватно реаговала на почетак оружане акције албан-

12 *Isto*, 101–105.

13 *Isto*, 123–125.

14 *Исти*, *Трећа армија*, март, 156–160.

15 *Isti*, *Miris baruta i smrti*, 82–85, 107–115, 226–237, 247–249, 287–300, 309–317, 397–421, 479–490.

ских терориста у другој половини 1997. године. Нечињењем је дозвољено преливање проблема на међународну сцену. По аутору, две изјаве специјалног америчког изасланика председника Сједињених Америчких Држава (САД) за Балкан Роберта Гелбарта о ОВК као терористичкој организацији и потреби аутономије у склопу СРЈ, почетком 1998. изазвале су супротан ефекат – оружану побуну Албанаца. Команда Треће армије и Генералштаб су врло споро доносили одлуке о офанзивним дејствима, што је погодовало ширењу терористичке мреже и увећању територије под њиховог контролом. Још једну озбиљну препреку правовременом решавању кризе чинило је ривалство и анимозитет полицијског и војног врха, чиме је била отежана могућност координације јединица МУП-а и ВЈ на терену.¹⁶

Павковићево перо нарочито је оштро према тадашњем начелнику Момчилу Перишићу и шефу Управе безбедности Генералштаба Александру Димитријевићу. Премда није децидирано навео у књизи, из контекста и других извора може се закључити да је реч о сукобу две струје по питању начина решавања проблема на простору Косова и Метохије. Перишић је заговарао нормативно-правно уређење ангажовања ВЈ, док се Павковић залагао за извршавање задатака сходно стању на терену. У дневницима командант Приштинског корпуса отворено оптужује двојицу генерала за задржавање и пролонгирање одлучног одговора на појаву тероризма, нетрпељивост према челним људима полиције и лични анимозитет према њему, коме су „радили о глави”.

Аутор оштро критикује њихову улогу и наводи примере: потцењивање заслуга и оптуживање МУП-а за ескалацију тероризма; спомиње опструкцију одлука да се ангажују јединице војске, сходно плановима договореним на највишем нивоу; неадекватних алтернативних мера дефанзивног карактера, без гоњења нападача; „прања” руку од акција јединица ВЈ на Косову и Метохији, поготово пред страним војним и дипломатским представницима; попуштања Перишића главкомандујућем НАТО-а за Европу Весли Кларку, током преговора о условима рада Верификационе комисије ОЕБС-а. Читалац добија и објашњење за такво држање Перишића и Димитријевића. Аутор је пред крај прве књиге дневника приложио и фототипску копију једног документа – Платформе, доказа о контактима Перишића и Димитријевића са америчком војно-

16 *Isto*, 86–87, 134–139.

обавештајном службом (ДИА).¹⁷ Насупрот њима, Павковић изразито позитивну оцену „генерала свих генерала” дао је Љубиши Величковићу, команданту Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране. Потоњи је одбио да потпише неповољан анекс споразума о ваздушном надгледању имплементације мира, иако су из Генералштаба то урадили 15. октобра. За разлику од бројних људи из војног врха, Величковић се током 1998. на терену упознао са стварним стањем на Косову и Метохији.¹⁸

Изворно занимљиве и потенцијално корисне за историографију јесу анегдоте и ситуације у којима се тадашњи командант Приштинског корпуса лично нашао. Атмосфера и утисци, током проласка службеним возилом несигурним путевима Метохије и Косова, додатно снаже драмски набој дневника. Понекад се приликом таквих путовања генерал Павковић суочавао са озбиљним опасностима, попут пуцњаве на возило којим је путовао, у селу Лапушнику код Глоговца 8. маја. Слично је било и петнаест дана након деблокаде карауле Морина, када се на потезу између села Поповца и Смонице нашао у унакрсној ватри. Неопрезност пилота хеликоптера 15. августа умало га није коштала живота.¹⁹ Интересантна је и Павковићева идеја да терористе умара ноћним испаливањем светлосних и бојевих мина, што је урадио како би спречио њихово узнемиравање југословенских војника почетком јула. Акција је донекле била успешна, али је узнемирила иностране представнике, албанску војску и трупе НАТО-а, те је ускоро стигло наређење из Београда о забрани отварања ватре, осим ако је одговор на напад.²⁰

У књизи су на појединим местима врло интимне мисли и емоције команданта Приштинског корпуса. Околност да су му руке везане, због наређења надређених, у тренуцима када су му војници гинули, стварала је код Павковића „осећај немоћи” и страховање од нових жртава.²¹ Злочини терориста у привремено заузетом Ораховцу средином јула, изазвали су „тежину у души”. Насупрот томе, десила се једна занимљива емотивна сцена током операције ослобађања. Генерал се наљутио на команданта 549. моторизоване бригаде Божидара Делића, који је „по старом обичају” искључио радио-уређај у време операције. Од „озбиљног разговора” или

17 *Isto*, 107, 117–120, 122, 127, 141–150, 175–177, 185–186, 226, 229, 237–258, 300, 325–330, 345–352, 359, 490–494, 501–514, 550, 562–565, 579–590.

18 *Isto*, 195–200, 504.

19 *Isto*, 65–67, 92–93, 342.

20 *Isto*, 203–207.

21 *Isto*, 175–177.

дисциплинског поступка Делића је спасао начелник штаба Приштинског корпуса, пуковник Владимир Лазаревић. Преко полицијске везе успео је да са њим оствари контакт и упозорио га је да укључи комуникације. Управо је унапређење Лазаревића у чин генерал-мајора један од примера у којима се види Павковићева срећа и задовољство.²²

* * *

Долазак Верификационе мисије ОЕБС-а Павковићу се готово одмах учинио као превара и клопка, будући да су објекат контроле биле само безбедносне и војне снаге СРЈ, али не и ОБК. Терористи су тиме добили одличну прилику да реорганизују своје снаге и постепено поврате изгубљене позиције. Сервилност начелника Генералштаба Перишића према НАТО-у, пристанак на повлачење јединица, и преко договора, уз давање дозвола за „контролу” положаја и распореда трупа, додатно су, према Павковићу, усложњавали ситуацију. У забелешкама је на бројним местима дао податке о „добронамерности” чланова Верификационе мисије, шпијунирању, прећутној или стварној помоћи терористима. Врхунац „простачког манира” њиховог шефа Вилијама Вокера представља његово писмо Милошевићу од 22. децембра. У њему он доводи у питање извршење свог задатка, правдајући се „непослушношћу” југословенских власти, наводним притисцима, као и чињеницом да му је онемогућена набавка хеликоптера и наоружања за личну заштиту чланова мисије. Година, као и објављени дневнички записи из 1998, завршавају се именовањем Павковића за команданта Треће армије и надом аутора да ће бити боља од претходне, за коју је закључио како је боље да се не понови.²³

* * *

Слично као претходне, Павковић је дневничке записе за 1999. отворио анализом његове нове (шире) зоне одговорности – Треће армије ВЈ. Потом наставља са целовитом сликом збивања, од дипломатске и политичке ситуације, преко обавештајних, до оперативних података. Од првих дана те године, како се закључује у записима, почела је појачана активност терориста. По устаљеном принципу, детаљно се пише о нападима, злочинима и поименце наводе жртве. Павковић износи значајне податке о обавештајним активностима Верификационе мисије ОЕБС-а,

22 *Isto*, 214–224, 430.

23 *Isto*, 499–591; *Исти, Трећа армија*, март, 28–29.

њиховом достављању наводне „хуманитарне” помоћи, као и отвореној пристрасности према ОВК. Истовремено, наводе се и ситуације у којима су имали позитивну улогу – при посредовању за пуштање осам војних лица које је заробио ОВК у селу Бајгора, током прве половине јануара. По аутору, ОЕБС је припремао терен за улазак НАТО трупа из Македоније, што је значајан податак за историографију. Војни врх СРЈ нарочито се спремао за такав исход после полицијске операције у селу Рачак.²⁴

Важно место у дневничким записима команданта Треће армије заузима „акција која је преко ноћи променила ток догађаја”. Поред одбијања навода о учешћу ВЈ у нападу на Рачак, уз доказе, Павковић разматра догађај са више аспеката. За отварање могућности режирања наводног масакра криви Посебну јединицу полиције. По њему, она је морала да обезбеди место сукоба, чиме би спречила сваку манипулацију. Због сумње да Рачак представља повод за насилно довођење мултинационалне бригаде НАТО-а из Македоније, уз изговор да је особље ОЕБС-а угрожено, аутор сведочи да је директно учествовао у разradi заповести по Директиви „Гром-3”, у циљу отклањања тог сценарија. У геополитичкој анализи ситуације, циљеви Северноатлантског пакта за акцију и војно присуство на Косову и Метохији виде се у контексту стратешког приближавања границама Русије.²⁵

Политички развој ситуације мотивисао је Павковића да током фебруара ради на плановима одбране од ваздушног и/или копненог удара, те уништења терористичких банди. На овом месту преносе се изузетно корисне белешке о разговорима са начелником Генералштаба Драгољубом Ојданићем, са састанака војног врха, међуресорних штабова и реферисања код председника Милошевића. Детаљно записивање догађаја, из дана у дан, допуњено је прегледом спољнополитичких околности, а посебна пажња посвећена је преговорима у Рамбујеу. Како аутор наводи, након размишљања и процене, 17. фебруара донео је одлуку о подизању борбене готовости на виши ниво и дисперзију ратних материјалних средстава. Од тада, у строгој тајности, почело је довођење нових јединица у рејоне близу Косова и Метохије. Након одбијања југословенске делегације да потпише „договор” у Рамбујеу, Павковић преноси да је нестало сумње да се НАТО спрема за напад, али није код њега и потчињених команданата било ни трунке малодушности. Дневник открива до сада слабо познате

24 *Исти, Трећа армија, март, 17–52.*

25 *Исто, 52–92.*

детаље о сузбијању офанзиве ОВК крајем фебруара. Њихов циљ био је отварање стратешког коридора ка Македонији ради лакшег продора НАТО снага, али је тај покушај правовремено осујећен.²⁶

Изворну вредност забелешкама из марта 1999. дају описи терористичких акција, инцидената и борбених дејстава. У њима се наводе и прецизни подаци о бројности НАТО снага у односу на Трећу армију ВЈ, о чему је Павковић известио начелника Генералштаба Ојданића непосредно пред почетак агресије. Ту се преноси и одлука о интензивном раду на изградњи макета и мамаца за бомбардере, што се за време агресије показало као одличан потез. Прави куриозитет представљају подаци о промени држања појединих чланова ОЕБС-а. Британски пуковник Ричард Чаглински дао је југословенској страни информације о стању у терористичкој организацији, плановима ОВК за спровођење провокација и бомбашке нападе у градовима. А, генерал Карол Дрвенкијевић, Вокеров помоћник, сменио је команданта верификационог центра у Вучитрну због садејства у снабдевању ОВК. Из Генералштаба у Београду, како видимо, стизала су наређења за побољшање сарадње са Мисијом, док су обавештајним каналима почели да долазе поверљиви документи ОЕБС-а о терористима.²⁷

Значајан је и податак да су информације о припреми агресије из Македоније приморале Павковића, чак и пре друге рунде разговора у Паризу, да већ 11. марта нареди припрему мобилизације јединица ангажованих за затварање кључних праваца могућег непријатељског упада. Из Генералштаба су два дана касније наредили да 15. марта почне потпуна и делимична мобилизацијом Треће армије, као и да јој се потчине остале јединице, одређене за дејство на Косову и Метохији. Биле су то, дакле, правовремене, али одлуке супротне Споразуму о верификацији. Интензивно праћење спољнополитичких догађаја аутор допуњује детаљима разговора генерала Кларка са Ојданићем, у контексту отворених претњи.²⁸

Позната је чињеница да Милошевић није имао навику да оставља писане трагове о свом раду. Стога, изненадни позив и сусрет са Павковићем 16. марта, пренесени у књигу, имају висок изворни значај. Генерал је председника затекао у тешким мислима после реферисања министра иностраних послова Живадина Јовановића, те су га информације о стању

26 Исто, 93–154.

27 Исто, 155–184, 187, 209.

28 Исто, 184–198.

и плановима војске за одбрану умирили. Нарочито је на Милошевића добар утисак оставило уверавање да Трећа армија држи све терористичка упоришта у блокади, спремна да у случају бомбардовања „стегне обруч” и да их разбије.²⁹

Из детаљних исписа у Павковићевом дневнику, непосредно пре агресије НАТО-а, произилази да је ВЈ на време предузела све припреме за одбрану. Неуспешан завршетак преговора у Паризу активирао је њихово оперативно извршење. На другој страни, терористи су готово одмах додатно појачали активност, уз незаобилазну инсценацију „хуманитарне катастрофе”. У белешкама су се нашли извештаји о одласку чланова Верификационе мисије, формирању цивилне заштите, терористичким акцијама и злочинима, уз процену опште ситуације. У том тренутку, како се види, поново је настала трка са временом – циљ је био потпуно уништење снага ОВК пре почетка ваздушних удара. У драматичним приликама, разједан унутрашњим немирима, Павковић пише како је 23. марта донео одлуку „која је спасила многе животе”. Премештањем истурених командних места Треће армије, бомбардованих већ у првој ноћи агресије, онемогућен је озбиљни губитак официрског кадра на челу јединице. Почетак бомбардовања дочекан је, како се из дневника види, чистом ситуацијом, пошто су војне снаге уништиле терористе у граничном појасу, а увелико су, и то успешно, спроводиле акције у осталим деловима Косова и Метохије. Делује необично, али се чини веродостојним, будући да се десило пред сведоцима, тврдња да је Павковића на лични број, непосредно пред прве ударе, два пута звао „званични представник НАТО-а” и указао да му се пружа могућност да „спаси своју војску и народ”. Генерал је бомбардовање дочекао у Команди Приштинског корпуса, у друштву високих официра и новинара РТС-а.

* * *

Иако војни архиви обично прописују дистанцу од пола века пре отварања грађе, истраживачима је већ сада доступан значајан број извора за проверу веродостојности Павковићевих записа. Ради се о документима који су коришћени на Међународном кривичном суду за бившу Југославију у Хагу. Павковићеве белешке о догађајима могу се проверити и допунити на основу грађе и сведочења са суђења: Слободану Милошевићу; Милану Милутиновићу, Николи Шаиновићу, Драгољубу Ојданићу,

29 Исто, 198–205.

Небојши Павковићу, Владимиру Лазаревићу и Сретену Лукићу; Јовици Станишићу и Френкију Симатовићу; Момчилу Перишићу; Властимиру Ђорђевићу; Рамушу Харадинају (и осталима); те Фатмиру Љимају (и осталима).³⁰ Корисни су и материјали са поступака пред Специјалним судом и специјализованим тужилаштвом за Косово у Хагу, од којих је најважнији процес против Хашима Тачија, Кадрија Весељија, Реџепа Сељимија и Јакупа Краснићија. Додатна предност је да су они доступни и на српском језику.³¹

Од наративних извора, комплементарних са дневничко-мемоарским Павковићевим књигама, у првом реду јесу успомене високих војних лица, учесника догађаја. Прва од њих обухвата сећање ратних команданата јединица Приштинског корпуса на 1998. и 1999. годину, у едицији „Ратник” Медија центра „Одбрана”.³² Од челних људи потчињених јединица, о операцијама на Косову и Метохији, конкретно о 549. моторизованој бригади, писао је и беседио генерал Стојан Коњиковац.³³ За будуће истраживаче, који би намеравали да провере или допуне Павковићеве записе, корисне су и успомене генерала Милоша Ђошана, команданта 52. артиљеријско-ракетне бригаде ПВО Приштинског корпуса током 1998. и 1999. године, као и команданта 53. граничног батаљона Душка Шљиванчанина.³⁴ Драгоцена су и сведочанства и књиге новинара РТС-а Милована Дрецуна, због контаката са догађајима и самим Павковићем.³⁵ Наравно, генералове дневнике треба допунити и његовим осталим сведочењима, те гостовањима у медијима,³⁶ као и наводима савременика о

30 <https://ucr.irmct.org/>; <https://www.icty.org/en>.

31 <https://www.scp-ks.org/sr>.

32 *Приштински корпус. Сведочења ратних команданата 1998–1999*, прир. Д. Марковић, Београд, 2018.

33 С. Коњиковац, *Призренска бригада 1998–1999. Сећање на херојску 549. моторизовану бригаду*, Београд, 2022; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=44254>; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=44270>.

34 М. Ђошан, *Генералов косметски пут*, Београд, 2004; исти, *Од агресије до Трибунала*, Београд, 2010; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=43608>; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=43609>; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=44132>; <https://www.slovoljubve.com/cir/Newsview.asp?ID=44133> (приступљено: 1. фебруара 2025).

35 М. Дреџун, *Други косовски бој*, Београд, 2005; исти, *Косметска легенда*, Београд, 2005.

36 *Генерал Небојша Павковић. Сведочења из Финске*, прир. Д. Марковић, Р. Мутавџић, Београд, 2019; <https://www.youtube.com/watch?v=dTVFjLg2Zj4>; <https://informer.rs/live-tv/1012697/nebojsa-pavkovic-intervju>; GENERAL PAVKOVIĆ IZ FINSKOG

његовој стручности, честитости, посвећености и заслугама за одбрану отаџбине.³⁷

* * *

Књиге које су настале на основу дневничких записа генерала Небојше Павковића до почетка НАТО бомбардовања представљају занимљиво и узбудљиво штиво. Њихова изворна употребна вредност и значај за историографију је висока. Свакодневне белешке о обавештајним анализама, оружаним сукобима и догађајима, именима страдалих и повремено збирно груписање података, омогућавају историчару долазак до бројних корисних информација, од којих би неке још деценијама или заувек остале непознате. Дневници су сведочанство, како о борби против Ослободилачке војске Косова, тако и о учесницима са обе стране, а умногоме и о улози међународног фактора. У њима је Павковић обухватио војне и политичке актере збивања, те разговоре, договоре и наређења за решавање проблема на територији покрајине.

Сегменти у којима треба показати одређен опрез јесу Павковићев однос према појединим личностима, са којима је очигледно био у спору, али и немогућност да са своје позиције детаљно обради све догађаје из једног бурног и сложеног периода, на пространим зонама одговорности. Зато је потребно упоређивање и допуна другим изворима. Ауторов однос према генералима Момчилу Перишићу, Александру Димитријевићу, донекле и Драгољубу Ојданићу, подлежу таквој анализи. Поједине Павковићеве наводе умногоме потврђују каснији догађаји, попут правоснажне осуде Момчила Перишића за шпијунажу и одавање државних тајни (2021–2022), као и специфично држање генерала Димитријевића пред Хашким трибуналом. Поред изворне грађе са процеса пред Међународним судом за бившу Југославију и Специјалним судом и специјализованим тужилаштвом за Косово, ради компарације и надоградње, историчарима су доступни мемоари и сећања осталих учесника догађаја.

То не умањује чињеницу да дневнички записи Небојше Павковића – једног од најзначајнијих војсковођа савремене српске историје, и управо због тога – представљају капитално и незаобилазно дело за сваког

ZATVORA: BIO SAM „TRN U OKU” ZAPADU, <https://www.youtube.com/watch?v=U6ep53RRpa0> (приступљено: 1. фебруара 2025).

37 <https://www.geopolitika.ru/sr/article/general-miroslav-talijan-umetnost-ratovanja-velikog-vojskovođe-nebojshe-pavkovitsha> (приступљено: 1. фебруара 2025).

историчара, заинтересованог за теме повезане са догађајима на Косову и Метохији, током 1998. и 1999. године.

THE DIARIES OF GENERAL PAVKOVIĆ UP TO THE OUTBREAK OF THE NATO BOMBING AS A HISTORICAL SOURCE

Summary:

The books based on the diary entries of General Nebojša Pavković constitute engaging and compelling reading. Their original source value, practical usability, and significance for historiography are considerable. Daily notes on intelligence assessments, armed clashes and events, the names of those killed, and the occasional aggregated presentation of data enable historians to access a wealth of valuable information, some of which would otherwise remain unknown for decades, or even permanently. The diaries serve as testimony both to the struggle against the Kosovo Liberation Army (KLA) and to the participants on both sides, as well as, to a large extent, to the role of the international factor. Pavković addresses not only military but also political actors, recording conversations, agreements, and orders aimed at resolving problems within the territory of the province.

Certain segments, however, require a degree of caution, particularly Pavković's attitude towards specific individuals with whom he was evidently in conflict, as well as the inherent limitation of being unable, from his position, to provide a detailed account of all events during a turbulent and complex period across extensive zones of responsibility. For this reason, comparison with and supplementation from other sources are necessary. Pavković's views on Generals Momčilo Perišić, Aleksandar Dimitrijević, and, to a lesser extent, Dragoljub Ojdanić are subject to such analysis. Some of Pavković's claims are, nevertheless, corroborated by subsequent events, such as the final conviction of Perišić for espionage and the disclosure of state secrets in 2021 and 2022, as well as Dimitrijević's conduct in relation to, and before, the Hague Tribunal. In addition to primary materials from proceedings before the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and the Kosovo Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office, historians may also draw on memoirs and recollections of other participants for purposes of comparison and further contextualisation.

This does not diminish the fact that the diary records of Nebojša Pavković, one of the most significant military commanders in modern Serbian history, and all the more so for that reason, represent a seminal and indispensable work for any historian interested in topics related to the events in Kosovo and Metohija during 1998 and 1999.